

Η πιο γνωστή εκκλησιαστική προσωπικότητα του εικοστού αιώνα με μεγάλη δράση και στα πολιτικά δρώμενα της εποχής του, ο Δαμασκηνός, Δημήτριος Παπανδρέου κατά το κοσμικό όνομα, γεννήθηκε στη Δορβισιά της Ναυπακτίας το 1891. Με τη συνδρομή του θείου του Χριστόφορου Παπανδρέου, ηγούμενου της Μονής Κορώνης στην Καρδίτσα, τελειώνει το Γυμνάσιο της πόλης αυτής και εν συνεχεία σπουδάζει Θεολογία στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς και Νομικά στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους και γρήγορα - πρώτα ως λαϊκός - αναμειγνύεται στα διοικητικά της Εκκλησίας όπου παρουσιάζει συνεχή και επιτυχημένη δράση. Κατά τη διάρκεια της πενταετίας 1917-1922 εμφανίζεται και στο εκκλησιαστικό πεδίο ως διάκονος, πρεσβύτερος, αρχιμανδρίτης - ηγούμενος των Μονών Πεντέλης και Πετράκη και σε ηλικία μόλις 31 ετών εκλέγεται Μητροπολίτης Κορινθίας. Στο διάστημα αυτό του είχε ανατεθεί η διεύθυνση των γραφείων της Αρχιεπισκοπής, η σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη του Αγίου Όρους, ενώ ο Δαμασκηνός μαζί με άλλους κληρικούς και λαϊκούς - ως επικεφαλής της «Παγκληρικής Ένωσης» - είχε συμβάλει αποφασιστικά στην προσπάθεια για τη βελτίωση του επιπέδου του Έλληνα κληρικού. Ως Μητροπολίτης Κορινθίας αναπτύσσει σημαντική δράση στο επίπεδο της κοινωνικής αλληλεγγύης - ιδιαίτερα οι σεισμοί της Κορίνθου (22-23 Απριλίου 1928) του δίνουν την «ευκαιρία» να διακριθεί στο έργο της περιθαλής και της αποκατάστασης των ζημιών - έτσι το όνομά του γίνεται γνωστό και έξω από τα όρια της μητρόπολής του. Για την αντιμετώπιση των ζημιών της επαρχίας του αναχωρεί τον Οκτώβριο του 1928 για την Αμερική, με σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων, όπου εμπλέκεται στις υποθέσεις της Εκκλησίας της Αμερικής, η οποία ταλανίζεται από εσωτερική κρίση με πολιτικά αίτια. Ως γνώστης της καταστάσεως διορίζεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Φώτιο Β' έξαρχος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Αμερική και προσπαθεί να ηρεμήσει τα πράγματα, κάτι που τελικά κατορθώνει με την απομάκρυνση των πλέον ανήσυχων στοιχείων και την εκλογή, ύστερα από πρότασή του, ως Αρχιεπισκόπου Αμερικής, του Μητροπολίτη Κερκύρας και μετέπειτα Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηνών. Αυτή η έντονη και συνεχής δράση του δίνει τη δυνατότητα να αναδειχθεί σε μια από τις ηγετικές φυσιογνωμίες της Εκκλησίας και έτσι η υποψηφιότητά του για το

αρχιεπισκοπικό αξίωμα μετά τον θάνατο (23 Οκτωβρίου 1938) του Χρυσόστομου Παπαδόπουλου παρουσιάζεται ως πράξη εντελώς φυσιολογική. Όμως τα πράγματα δεν είναι εύκολα για τον φιλόδοξο Μητροπολίτη Κορινθίας. Βρισκόμαστε στα 1938 - η Μεταξική δικτατορία με εδραιωμένη πλέον τη θέση της επιχειρεί να προωθήσει δικούς της ανθρώπους στη διοικητική ιεραρχία. Στην προσπάθεια αυτή συχνά θα έλθει σε αντίθεση με τις επιδιώξεις των ανακτόρων και του παλαιότερου πολιτικού κόσμου που αποβλέπουν βεβαίως εξίσου στην ισορροπία τους. Η σύγκρουση αυτή των φορέων εξουσίας εξεικονίζεται καλά και στην περίπτωση εκλογής του νέου Αρχιεπισκόπου καθώς η υποστήριξη του καθεστώτος στρέφεται προς μια άλλη εξέχουσα εκκλησιαστική προσωπικότητα, που είναι ο λόγιος πρώην Μητροπολίτης Τραπεζούντος και αργότερα ακαδημαϊκός Χρυσάνθος. Όπως μαρτυρεί χαρακτηριστικά ο Γεράσιμος Κονιδάκης, δίδακτο από το άρθρο που δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες για τον αποθανόντα Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, υπήρχε βιογραφικό σημείωμα του Χρυσάνθου Φιλίππιδη. Ωστόσο, τα πράγματα δεν ήταν εύκολα ούτε για τον τελευταίο, αφού κατά την ψηφοφορία ο Δαμασκηνός έλαβε 31 ψήφους και εξέλεξε Αρχιεπίσκοπος, ενώ ο Χρυσάνθος 30.

Ομως η υπόθεση δεν έλαβε τέλος: εναντίον της εκλογής του Δαμασκηνού κατετέθη στο Συμβούλιο της Επικρατείας αίτηση ακυρώσεως από ορισμένους μητροπολίτες και ιδιώτες, με την αιτιολογία ότι στην ψηφοφορία είχε λάβει μέρος ο Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως Ιωάννης, ο οποίος είχε καταδικαστεί από το Συνοδικό Δικαστήριο πρωτοδικώς σε έκπτωση από το αξίωμά του, αλλά έλαβε μέρος στην εκλογή, επειδή είχε γίνει δεκτή έφεσή του κατά της καταδικαστικής απόφασης. Το Συμβούλιο της Επικρατείας όμως, υπό την ασφυκτική πίεση της δικτατορίας, έκανε δεκτή την αίτηση ακυρώσεως (ψηφοί 8-7) και παρά την υποστήριξη της Συνόδου προς το πρόσωπο του Δαμασκηνού η εκλογή του ακυρώθηκε: το καθεστώς Μεταξά δεν μπορούσε να αποδεχθεί ως Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος, πρόσωπο το οποίο είχε καταλογίσει στην αντίπαλη παράταξη. Ίσως ακόμα πρέπει να υποθέσουμε ότι οι σπουδές του Χρυσάνθου στη Γερμανία, η παλαιότερη αρθρογραφία του περί σοσιαλισμού, όπως αυτός τον εξέφραζε και το καθεστώς τον αντιλαμβανόταν, και η λογιστική του, ήταν στοιχεία που τον έκαναν αποδεκτό από τη δικτατορία. Πάντως, η προσωπική αντίθεση ανάμεσα στους δύο ιεράρχες είχε εκδηλωθεί κιόλας από το 1931, όταν ο Χρυσάνθος εισηγήθηκε στο Πατριαρχείο στην ανάκληση του Δαμασκηνού από την Αμερική, ώστε να ειρηνεύσει η εκεί Εκκλησία...

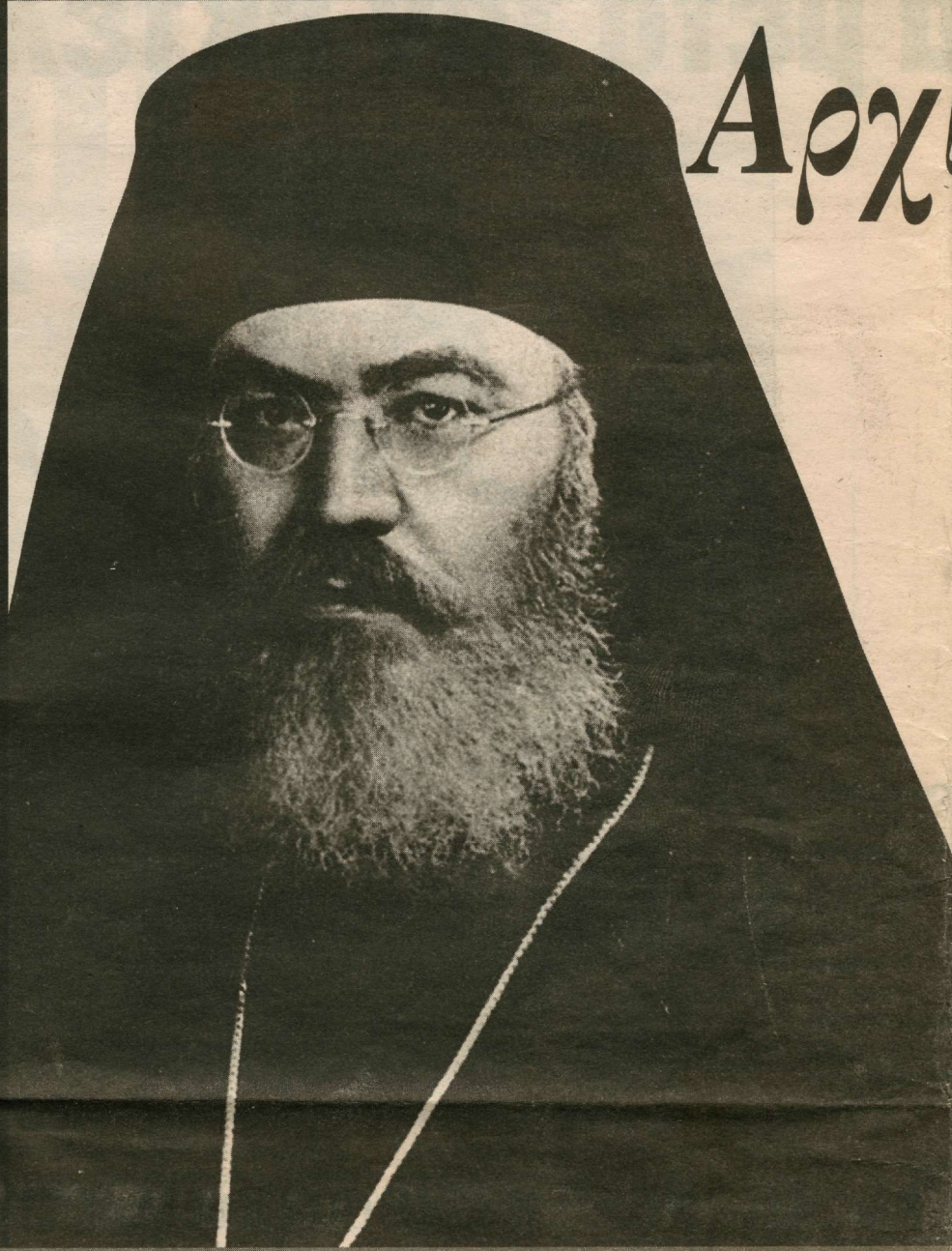

Του
**Παναγιώτη
Μιχαηλάρη**

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Οι άνθρωποι που σημάδεψαν την κοινωνική και πνευματική ζωή του αιώνα που φεύγει, όπως τους σκιαγραφούν ειδικοί συνεργάτες των «ΝΕΩΝ»

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ
Βασίλης
Παναγιωτόπουλος

Είτε έτσι είτε αλλιώς, το μυθιστόρημα είχε συνέχεια καθώς η δικτατορική κυβέρνηση δεν είχε εμπιστοσύνη πλέον στη Σύνοδο της Εκκλησίας και με ειδικό νόμο μεταβίβασε την αρμοδιότητα της εκλογής σε Μικρά Σύνοδο, η οποία εξέλεξε τελικά Αρχιεπίσκοπο τον Χρυσάνθο, ενώ ο Δαμασκηνός υποχρεώθηκε να απομακρυνθεί στη Μονή Φανερωμένης στη Σαλαμίνα. Τελικά οι μεθοδεύσεις του καθεστώτος έφεραν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα,

“
Ο Δαμασκηνός αμέσως μετά την απελευθέρωση της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα, θα βρεθεί στο κέντρο των εξελίξεων με την ανάληψη της αντιβασιλείας (31 Δεκεμβρίου 1944), ενώ για ένα ολιγοήμερο διάστημα (7 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1945) υπήρξε παράλληλα και πρωθυπουργός

”
σει άκυρες όλες τις πράξεις της Μικράς Συνόδου του Δεκεμβρίου 1938 που είχε ακυρώσει την εκλογή του Δαμασκηνού (5 Νοεμβρίου 1938) και κατά συνέπεια ακυρώνει την εκλογή του Χρυσάνθου και αποκαθιστά στον αρχιεπισκοπικό θρόνο τον Δαμασκηνό.

Έτσι, με την παρέμβαση των συνθηκών που δημιουργήσε το κατοχικό καθεστώς, ο Δαμασκηνός αναλαμβάνει τη διοίκηση της Ελλαδικής Εκκλησίας, ενώ η χώρα περνά τις δύσκολες μέρες της Κατοχής. Είναι γεγονός ότι η προγενέστερη δράση του Δαμασκηνού, καθώς και η ακύρωση της εκλογής του από το καθεστώς Μεταξά, είχαν συντελέσει ώστε να καταστεί δημοφιλής προσωπικότητα σε ένα μεγάλο τμήμα της κοινής γνώμης. Προς την κατεύθυνση αυτή είναι χαρακτηριστική η παρέμβαση του Άγγελου Σικελιανού, ο οποίος με σημείωμά του στη «Νέα Εστία» της

1ης Ιουλίου 1941 αναφέρεται με ανυπόκριτο θαυμασμό για τον Δαμασκηνό, αποδίδοντάς του «γεννητική καταβολή της φυσικής Αρχιερεοσύνης» και χαίρειζοντάς τον ως «θεοπρόβλητο μαζί και κοσμοπρόβλητο Εθνικό και ηρωικό κοινωνικόν Αγωνιστή». Αναμφισβήτητα η δράση του νέου Αρχιεπισκόπου την περίοδο της Κατοχής υπήρξε έντονη και πολλές φορές αποτελεσματική: αντιμετώπιση του οξέτατου επισιτιστικού προβλήματος που το 1942 φθάνει στα επίπεδα λιμού, προσπάθειες για την αποτροπή εκτελέσεων πατριωτών, αλληλεγγύη προς τις απορραφισμένες οικογένειες, ενώ στο εθνικό επίπεδο είναι συνεχείς οι παρεμβάσεις του προς τις αρχές Κατοχής, προκειμένου να εμποδιστεί η επιθετικότητα των Βουλγάρων εις βάρος του ελληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας και Θράκης. Οι προσπάθειές του στην αντιμετώπιση της πείνας είναι σύντομες, αφού κατόρθωσε να λάβει την έγκριση της κυβέρνησης Τσολόκωλου για τη διαχείριση δύο ανεκτέλεστων, λόγω του πολέμου, συμβάσεων που είχε συνάψει το προηγούμενο καθεστώς με ξένες κυβερνήσεις: πρόκειται για την αγορά 370.000 τόνων σταριού από την Αυστραλία και την πίστωση της Τουρκίας με 600.000 τουρκικές λίρες για την αγορά τροφίμων.

Στις ενέργειές του αυτές αλλά και σε όλη τη δραστηριότητα που κατά καιρούς αναπτύσσει είναι σημαντική η συμβολή του μετέπειτα καθηγητή του Ποινικού Δικαίου Ιωάννη Γεωργιάκη, ο οποίος διετέλεσε σύμβουλος του Αρχιεπισκόπου. Εξάλλου, για τις εκκλησιαστικές υποθέσεις έχει συνεργάτες τους καθηγητές Τσολλάκη Αμιλία Αλιβιζάτο, Βασίλειο Βέλλα και Γεράσιμο Κονιδάκη. Ωστόσο, οι ενέργειες για την αντιμετώπιση του επισιτιστικού προσκρούουν στην άρνηση της Αγγλίας να επιτρέψει τον ανεφοδιασμό της Ελλάδος για λόγους που υπαγόρευαν οι πολεμικές συγκρούσεις, ενώ η σύμβαση με την Τουρκία θα οδηγήσει στη γνωστή αποστολή του «Κουρτουλούς». Ο Ηλίας Βενέζης στη μονογραφία του για τον Δαμασκηνό (Αθήνα 1981) διασώζει την παρακάτω αξιοπρόσεκτη εκτίμηση του Γεωργίου Παπανδρέου: «Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός είχε το πάθος όχι της δυνάμεως, αλλά της αρχής. Και ίδια της πολιτικής εξουσίας. Είχε προσπεράσει την ικανοποίηση της Εκκλησιαστικής Ηγεσίας. Ήτο φύσει πολιτικός».

Η εκτίμηση αυτή, καιτοι μεταγενέστερη, εξεικονίζει κα-

Επίσκοπος Δαμα- σκηνός

Βρέθηκε με
πάθος στη δίνη
των γεγονότων

λά την προσωπικότητα του πολιτικού πλέον Δαμασκηνού, ο οποίος, αμέσως μετά την απελευθέρωση της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα, θα βρεθεί στο κέντρο των εξελίξεων με την ανάληψη της αντιβασιλείας (31 Δεκεμβρίου 1944), ενώ για ένα ολιγόμηρο διάστημα (7 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1945) υπήρξε παράλληλα και πρωθυπουργός.

Η ανάληψη της αντιβασιλείας δεν υπήρξε πράξη αιφνιδιαστική, αφού οι συζητήσεις και οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων της χώρας είχαν αρχίσει πριν ακόμη αποχωρήσουν οι Γερμανοί. Ο νέος συσχετισμός δυνάμεων που είχε διαμορφωθεί, δεν εννοούσε την επάνοδο του Γεωργίου Β' χωρίς την έκφραση της βούλησης του λαού για το πολιτειακό. Όμως παρά τις συστάσεις του Εμμ. Τσουδερού προς τον βασιλιά, αυτός δεν δέχθηκε αρχικά να συναινέσει στον διορισμό του Δαμασκηνού ως αντιβασιλιά. Ωστόσο, ο Αρχιεπίσκοπος με τη δράση του στην Κατοχή είχε αναδειχθεί σε προσωπικότητα αναμφισβήτητου κύρους· άλλωστε το τελευταίο διάστημα πριν από την απελευθέρωση υπήρξε ο κύριος σύνδεσμος του εν Ελλάδι πολιτικού κόσμου με τις συμμαχικές αρχές και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, γεγονός που είχε ως συνέπεια τον κατ' οίκον περιορισμό του από τις αρχές Κατοχής (Μάιος - Σεπτέμβριος 1944). Ωστόσο σε αυτόν θα απευθυνθεί και ο Γερμανός στρατηγός Φέλμι προκειμένου να μεσολαβήσει στο βρετανικό στρατηγείο και στους αντάρτες, ώστε να επιδείξουν μια λογική στάση έναντι των αποχωρούντων Γερμανών. Έτσι, ο Δαμασκηνός μετά την απελευθέρωση θα βρεθεί στο κέντρο των εξελίξεων και θα αποτελέσει έναν από τους κύριους συνομιλητές των Άγγλων, που προσπαθούν να ποδηγήσουν στα ελληνικά πράγματα και αυτού ακόμη του Τσώρτσιλ, όταν ο τελευταίος θα φθάσει στην Αθήνα. Από την πλευρά της και η Αριστερά δεν είναι κατ' αρχήν αρνητική στην εμπλοκή του Δαμασκηνού, καθώς μάλιστα είχαν προηγηθεί τα αιματηρά γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944 και τα πράγματα άρχισαν να παίρνουν τη δυσάρεστη γι' αυτήν τροπή. Με αυτόν τον τρόπο ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός ως αντιβασιλιάς βρίσκεται μέσα στη δίνη των γεγονότων, καθώς προσπαθεί να εξισορροπήσει μια κατάσταση που ξεπερνά κατά πολύ τις δυνάμεις του. Ο Γιώργος Σεφέρης, που από τις 24 Μαΐου 1945 υπηρετεί ως δι-

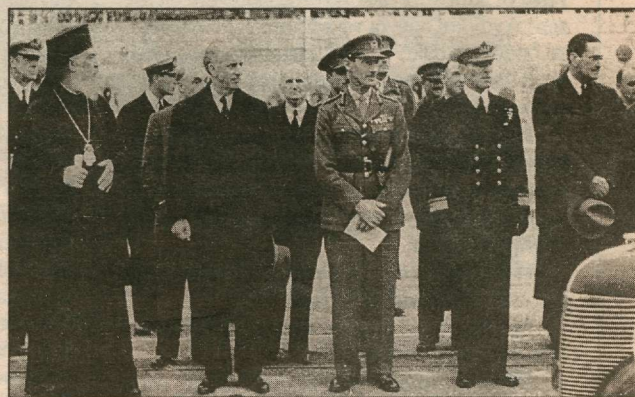
Πάνω αριστερά. Ο Δαμασκηνός με τον Ουίνστον Τσώρτσιλ όταν ο Άγγλος πρωθυπουργός αναγκάστηκε να καταφθάσει στην Αθήνα τα Χριστούγεννα του 1944. **Πάνω δεξιά.** Ο αρχιεπίσκοπος αντιβασιλιάς στο γραφείο του (1944).

Ο Δαμασκηνός με επισκέπτες και τους χωροφύλακες - φρουρούς του στη Σαλαμίνα (μονή Φανερωμένης) όπου τον περιόρισε το καθεστώς Μεταξά μετά την περιπετειώδη εκλογή του Χρύσανθου Φιλιππίδη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο

Ο Ελ. Βενιζέλος στην τελετή θεμελίωσης (27 Οκτωβρίου 1929) της νέας πόλεως Κορίνθου στην ανασυγκρότηση της οποίας συνέβαλε αποφασιστικά ο τότε μητροπολίτης Κορινθίας Δαμασκηνός που εικονίζεται με έκδηλο δυναμισμό δίπλα του

Στο Σύνταγμα, μετά την απελευθέρωση με τον Γεώργιο Παπανδρέου και τον Σκόμπι

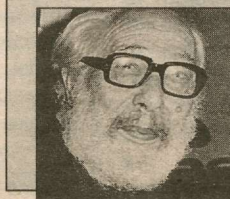
ευθυντής του Πολιτικού Γραφείου του αντιβασιλιά, καταχωρεί στο «Πολιτικό του Ημερολόγιο» όλες τις φάσεις της περιπέτειας στην οποία έχει εμπλακεί ο Δαμασκηνός, συγκροτώντας έτσι μιας πρώτης τάξεως μαρτυρία για τη δράση του Αρχιεπισκόπου - αντιβασιλιά αλλά κυρίως για τα γεγονότα της εποχής.

Ο Δαμασκηνός τη δεδομένη στιγμή εξυπηρετεί βέβαια τα συμφέροντα της αγγλικής πολιτικής, η οποία επιζητεί την επιστροφή στην ομαλότητα, όπως αυτή την εννοούσε. Ωστόσο, η συγκυρία ήταν από τις δυσκολότερες της νεοελληνικής ιστορίας και το παιχνίδι της εξουσίας δημιουργούσε εξαιρετικά απρόβλεπτες κινήσεις. Το «Ημερολόγιο» του Γιώργου Σεφέρη που μνημονεύσαμε παραπάνω παρουσιάζει ανάγλυφα όλη αυτή την περίπλοκη κατάσταση που δημιουργήθηκε κυρίως μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, η οποία μεταξύ των άλλων προέβλεπε βουλευτικές εκλογές και δημοψήφισμα για την τύχη της βασιλείας. Στη διαπλοκή των γεγονότων ο Δαμασκηνός θα προσληθεί από τους Άγγλους στο Λονδίνο, όπου συμμετέχει σε αλληπαλλήλες συσκέψεις προκειμένου να βρεθούν λύσεις για το πολιτικό και πολιτειακό πρόβλημα της Ελλάδας, ενώ θα συναντηθεί και με τον βασιλιά Γεώργιο Β'. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Δαμασκηνός εκτιμά ότι η στιγμή είναι κατάλληλη για να τεθεί στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το Κυπριακό, το οποίο βέβαια δεν είχε καμιά τύχη. Μετά την επιστροφή του και έως την ημέρα που υπέβαλε την παραίτησή του (28 Σεπτεμβρίου 1946) ο Δαμασκηνός αντιμετώπισε μια εκρηκτική πολιτική κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από αλληπαλλήλες κυβερνητικές κρίσεις, έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις, τη «σταθερή πορεία» προς τον εμφύλιο, τις βουλευτικές εκλογές στις οποίες δεν έλαβε μέρος η Αριστερά, το δημοψήφισμα και την επάνοδο του Γεωργίου Β'. Μέσα σε παρόμοιο πολιτικό κλίμα, ο Δαμασκηνός και τότε και αργότερα δέχθηκε σωρεία επικρίσεων: από την Αριστερά επειδή δεν τηρούνταν οι όροι της Βάρκιζας και οργίαζε η δράση των παραστρατιωτικών οργανώσεων της Δεξιάς· από τους φιλοβασιλικούς που, προετοιμάζοντας την επάνοδο του Γεωργίου Β', τον υπονόμειναν με την κατηγορία της ανενεργής στάσης έναντι μελών του κατοχικού καθεστώτος· από τους αντι-

μοναρχικούς που υποστήριζαν ότι έπρεπε να προηγηθεί το δημοψήφισμα των βουλευτικών εκλογών· από εκκλησιαστικούς κύκλους ότι η ανάληψη της αντιβασιλείας ήταν πράξη ασυμβίβαστη προς το Κανονικό Δίκαιο. Οι άνισες εκτιμήσεις για το έργο και τον ρόλο του συνεχίστηκαν και μεταγενέστερα, κινούμενες ανάμεσα στην καθοδική αποδοχή και τη συνολική απόρριψη. Ίσως λοιπόν πιο κοντά στην αλήθεια για τον Δαμασκηνό βρίσκεται ο Γιώργος Σεφέρης, ο οποίος μετά την τελευταία συνάντησή τους, - όταν ο ιεράρχης είχε αποχωρήσει από το πολιτικό προσκήνιο - θα σημειώσει στο Ημερολόγιό του τη δίσαιμη φράση: «Είχε την ευκαιρία να γίνει ένας μεγάλος άνθρωπος»

μοναρχικούς που υποστήριζαν ότι έπρεπε να προηγηθεί το δημοψήφισμα των βουλευτικών εκλογών· από εκκλησιαστικούς κύκλους ότι η ανάληψη της αντιβασιλείας ήταν πράξη ασυμβίβαστη προς το Κανονικό Δίκαιο. Οι άνισες εκτιμήσεις για το έργο και τον ρόλο του συνεχίστηκαν και μεταγενέστερα, κινούμενες ανάμεσα στην καθοδική αποδοχή και τη συνολική απόρριψη. Ίσως λοιπόν πιο κοντά στην αλήθεια για τον Δαμασκηνό βρίσκεται ο Γιώργος Σεφέρης, ο οποίος μετά την τελευταία συνάντησή τους, - όταν ο ιεράρχης είχε αποχωρήσει από το πολιτικό προσκήνιο - θα σημειώσει στο Ημερολόγιό του τη δίσαιμη φράση: «Είχε την ευκαιρία να γίνει ένας μεγάλος άνθρωπος». Ο Δαμασκηνός εφεξής θα περιοριστεί στα εκκλησιαστικά του καθήκοντα και θα πεθάνει στις 20 Μαΐου 1949 από καρδιακό νόσημα σε ηλικία 59 ετών.

* Ο Παναγιώτης Μιχαηλάκης είναι ιστορικός, ερευνητής στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕ.

ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

Κάρολος
Κου